

УДК 94:277.4(477)“1939/1947”

О. І. Висовень

ПОДВІЙНІ СТАНДАРТИ ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ У РЕЛІГІЙНІЙ СФЕРІ (кін. 1930-х – 1940-і рр.)

У статті простежено динаміку змін релігійної політики тоталітарних режимів стосовно віруючих громад євангельських християн і баптистів у період Другої світової війни та повоєнний час. Акцентовано увагу на тому, що віротерпима політика А. Гітлера та Й. Сталіна щодо ЄХ і Б мала подвійні стандарти, оскільки обидва тоталітарних лідера намагалися використати протестантські громади для вирішення своїх стратегічних цілей.

Ключові слова: тоталітарні режими, євангельські християн-баптисти, Й. Сталін, А. Гітлер, Друга світова війна, голод 1946-1947 рр.

Подвійні стандарти тоталітарних режимів, які уособлювали два харизматичні лідери А. Гітлер та Й. Сталін, можна простежити через динаміку змін їхньої політики у сфері релігії та у ставленні до протестантських громад на території УРСР у період 1941-1945 рр., а також і в повоєнний час, коли Й. Сталіну разом із союзниками вдалося повалити нацистський режим А. Гітлера. Оскільки постановка цієї проблеми здійснюється вперше, а її комплексне вивчення ще не було об'єктом ретельного аналізу сучасних дослідників, це посилює важливість та актуальну значущість вказаної теми.

Для реалізації мети та завдань дослідження залучено значну кількість спеціальної наукової літератури та джерел. Зокрема, до аналізу взято праці, які дали значний науково-аналітичний матеріал для вирішення мети поставленої проблеми, зокрема Ю. Рєшетнікова, А. Руденка, Д. Веденєєва та ін. [4; 7; 2]. Крім того, до аналізу залучено роботи, що дають важливий матеріал до окремих аспектів цієї тематики, зокрема С. Кульчицького, Т. Снайдера, П. Ткачука тощо [12, 11, 13] Повною мірою зреалізувати поставлені завдання дали змогу польові дослідження, архівні матеріали та праці релігійних діячів [1; 3; 5; 6; 8; 9; 14; 15].

Метою дослідження є простеження динаміки змін релігійної політики нацистського та комуністичного режимів в УРСР у період Другої світової війни та у повоєнний час. Щоби реалізувати мету, визначено низку завдань: висвітлити релігійну політику, яку проводили нацисти щодо євангельських християн і баптистів на окупованій ними території; дослідити, зміни в релігійній політиці Й. Сталіна під час Другої світової війни та у повоєнний період; показати ставлення вірних ЄХБ до війни та їхнє становище під час змін тоталітарних режимів.

Наприкінці 1930-х років Й. Сталін почав здійснювати свою мрію про світове панування, тому разом з іншим претендентом на гегемонію – А. Гітлером в 1939 році розв'язав Другу світову війну. Так, розпочалася німецько-радянська війна 1941–1945 рр., яка даними (2016 р.) Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, що були отримані на запит Українського інституту національної пам'яті, призвела до різкої втрати працездатного населення УРСР. Зокрема демографічні втрати України у Другій світовій війні становлять 10,4 млн. осіб, у тому числі майже 8 млн осіб через надсмертність і 2,4 млн осіб ненародженими [1, с. 204].

Негаразди воєнного лихоліття сприяли пробудженню і відновленню в людей релігійних почуттів та віри в Бога. Першими це намагалися використати на свою користь нацисти, які не забороняли відновленню релігійного життя на окупованих ними територіях. Адже на окупованій території об'єднання баптистів та євангельських християн проходило стихійно, незалежно від керівництва. Це сприяло різкому збільшенню кількості віруючих та новоутворених громад. Переважно громади збільшувалися за рахунок віруючих, репресованих в тридцяті роки, які тепер повернулися до Церкви, також масово зверталися до Бога і невіруючі налякані жорстокістю світової війни.

Організаційному зростанню релігійних громад сприяла і окупаційна нацистська влада, яка намагалася проводити щодо протестантів досить лояльну політику. Якщо у 1940 р. конфесія євангельських християн-баптистів в Україні мала 426 домів молитви, то у 1942 р. – 2778 домів молитви із майже 100 тис. прихожан. Зрозуміло, що відсутність репресивного та ідейно-адміністративного пресингу влади, екстремальні обставини воєнного часу природно стимулювали звернення людей по духовну підтримку віри Христової [2, с. 3].

Крім того, і “спецслужби Німеччини вживали зусиль для поширення в Україні підконтрольних собі протестантських громад, адже з 1932 р. духовний центр євангелічного руху перемістився до Берліну. У Харкові, наприклад, окупанти створили у міській управі релігійний відділ, куди направили активістів протестантських течій, надали їм право безперешкодно відкривати молитовні дома. На окупованих землях відбиралася “здібна молодь” на відповідні курси у Німеччині, де для організації прозелітської діяльності на Сході функціонував підконтрольний “Слов'янський євангельсько-баптистський союз”, а у місті Аланс – т.зв. “біблійні курси” для підготовки проповідників для роботи на захоплених землях СРСР. За завданням окупантів певна частина протестантських пресвітерів й проповідників закликала до співробітництва з нацистами та румунами, сприяла окупаційній адміністрації у примусовій відправці молоді на примусову роботу до III Рейху” [2, с. 5-6].

Поширеними стали випадки, коли нацисти повертали віруючим конфісковані радянською владою будинки для проведення постійних богослужінь. Зокрема, у Дніпропетровську об'єднаній громаді віруючих, яка налічувала понад вісімсот чоловік, був наданий Будинок культури, що знаходився в центрі міста. У інших

містах віруючим також були повернені їхні молитовні будинки. Так, у 1941 році нацисти повернули молитовний будинок віруючим в м. Києві (по вул. Леніна, 53 в) збудований на їхні кошти. Цей будинок був конфіскований ще в 1926 р. радянськими органами влади та перетворений на авіа інститут. Звісно, після повернення тоталітарної влади, молитовний будинок був відчужений у віруючих і переданий на потреби Міністерства сільського господарства УРСР. Така ж доля після війни спіткала і інші релігійні громади Києва по вул. Жилинській та Червоноармійській [3, с. 2].

Усі ці процеси логічно вели і до організаційного об'єднання союзів. Задля цього наприкінці 1942 року відбувся з'їзд в Дніпропетровську. На нього з'їхалися представники громад баптистів та євангельських християн з усієї України. За даними делегатів на той час в Східній Україні налічується 713 баптистських громад, які налічують 32 тисячі членів. На цьому з'їзді було утворено Дніпропетровське Всеукраїнське об'єднання євангельських християн-баптистів. Наступний з'їзд в 1943 році у зв'язку з наближенням фронту і поголовної евакуацією населення не було можливості провести в Дніпропетровську, тому він відбувся у Кіровограді [4, с. 98-99].

Отримуючи інформацію від своїх агентів щодо лояльної політики нацистів у релігійній сфері на окупованих територіях, комуністичні лідери також вирішили це продублювати. Вони закликали віруючих мобілізувати всі сили, засоби (у тому числі і духовно-релігійні) задля перемоги в цій затяжній і кровопролитній війні. Щоб показати свою "турботу" за віруючих в тому ж 1941 року був закритий Союз воєвничих безбожників і його журнал "Безбожник". Також влада тимчасово припинила переслідування віруючих протестантських громад, яких за окремими даними, на той час було арештовано починаючи з 1929 року приблизно 25 тисяч, це передусім були українці, білоруси та росіяни [5, с. 113].

Керівництво та рядові члени громади євангельських християн і баптистів також не залишилися в стороні від всенародного лиха. У відповідь на заклик Й. Сталіна в червні 1941 р. всім долучитися до боротьби з гітлерівською Німеччиною, Всесоюзна радою євангельських християн було поширено патріотичну відозву до всіх віруючих, опубліковану в журналі "Християнин і батьківщина", який був розповсюджений серед братів по вірі. У передмові керівники Всесоюдної ради євангельських християн закликали віруючих бути патріотами, та довести свою любов до батьківщини готовністю зі зброєю в руках захищати її від ворога. "Всі віруючі, які думають, що патріотизм і християнство несумісні, що добрий християнин не може бути палким патріотом... Кожен християнин повинен знати, що Бог дав йому не тільки небесну батьківщину, але й земну батьківщину" – писали у зверненні до своїх одновірців їхні керівники [6, с. 4]. У журналі були оприлюднені виступи молодих членів церкви про готовність захищати рідну землю. Так, у промові на зібранні громади євангельських християн 6 липня 1941 року молода християнка Максимова закликала євангельську молодь виконати свій обов'язок перед батьківщиною, і без страху, та з надією на Бога, відправлятися добровільно на фронт [6, с. 7].

Також і у травні 1942 р. лідери євангельсько-баптистського руху, звернулись до віруючих з патріотичною відозвою [7, с. 348]. "Небезпека для Євангелія велика. Дорогому для всіх християн імені Христа Німеччина бажає протиставити ім'я кривавого фюрера. Хай кожен брат і кожна сестра виконає свій борг перед Богом і перед Батьківщиною. Будемо ми, віруючі, кращими воїнами на фронті і кращими працівниками в тилу! Улюблена Батьківщина повинна залишитися вільною" [4, с. 97].

На піднесеному патріотизмі протестантів влада вирішила здійснити свої вузько визначені наміри. Зрозумівши, що релігію як духовну альтернативу комуні-більшовицькій ідеології не викоринити, комуністи вирішили підпорядкувати під себе процес релігійно-духовного відродження, і очолити його. На думку Г. Крючкова (чільний лідер оновленого протестантського руху 1960-х рр.), однією з причин створення Союзу ЄХБ стало те, що тоталітарні лідери боялися виникнення груп і релігійних об'єднань, які б у подальшому могли б створити свій незалежний духовний центр [8, с. 10]. На нашу думку, контрольований спецслужбами Союз протестантських церков потрібен був насамперед Й. Сталіну, для демонстрації західним партнерам по антигітлерівській коаліції віротерпимої політики в СРСР. Тому співробітники ідеологічних і каральних органів розпочали свої вояжі по таборам де перебували репресовані служителі євангельські християни і баптисти. Після довготривалих розмов деякі з них давали підписку про згоду на об'єднання протестантських релігійних організацій за умови співробітництва з партійними, радянськими і каральними органами комуністичного режиму. Задля цього була створена в травні 1942 року в Москві Тимчасова рада євангельських християн і баптистів. В її склад увійшло чотири представники від кожного союзу: від баптистів – М.І.Голяєв, Н.А. Льовінданто, П.І.Малін, Ф.Г.Патковський; від євангельських християн – М.А.Орлов, Я.І.Жидков, А.В.Карев, А.Л.Андрєєв. І.А.Голяєв входив до складу цього органу на початку його роботи, але незабаром, в тому ж 1942 року, помер [4, с. 98].

Зрештою восени 1944 р. лідери євангельських християн і баптистів провели нараду, на якій було прийнято рішення про об'єднання двох протестантських церков в єдиний союз євангельських християн-баптистів, а у 1945 р. до нього були приєднані християни віри євангельської (п'ятидесятники). Найвищим органом якого стала Всесоюзна Рада Євангельських Християн-Баптистів (ВРЄХБ) [8, с. 10-11]. У 1945 році А.Л. Андрєєв був призначений уповноваженим від ВРЄХБ по Україні. У свою чергу Уповноваженому Ради звітувалися старші пресвітери по 14 областях (Рівненської, Львівської, Волинської, Житомирської, Одеської, Харківської, Сталінської, Чернігівської, Миколаївської, Вінницької, Дніпропетровської, Сумської, Полтавської, Херсонської). До ВРЄХБ "були приєднані 170 вільних громад Закарпаття і України, пізніше була проведена реєстрація одної третини громад, тоді як дві третини залишалися незареєстрованими" [8, с. 10]. За даними журналу "Всесвітня нива" в 1944-1945 рр. після об'єднання євангельських християн, баптистів із християнами віри євангельської (п'ятидесятниками) в одну організацію ВРЄХБ загальне число членів досягло 512 тисяч [9, с. 57].

Загалом ВРЄХБ, створювалася як підконтрольна організація Раді у справах релігійних культів, і її лідери пройшовши добру перевірку на лояльність до голови Ради І. Полянського (очолював з 1944 р.), чітко виконували всі його вказівки. Сам же І. Полянський у свою чергу, високо оцінював служіння очільників ВРЄХБ, навіть особисто їх вітав з днем народженням та дарував цінні подарунки. Так, в одному листі датованому 1945 роком голова ВРЄХБ Я. Жидков гаряче дякував І. Полянського за увагу до його 60-річного ювілею та цінного антикварного подарунка – годинника, та обіцяв вірно служити уряду СРСР та його Голові Й. Сталіну [10].

Пізніше Г.К. Крючков так прокоментував ці події: “Якщо би братство в той час могло зрозуміти, що відбувається, воно молило би про захист і не допустило би такої підми. Але народ Божий, не розуміючи цього, зі сльозами радості дякував Богу за свободу зібрань, не відаючи, що це була не перемога братства, а перемога над братством. Отже, ми бачимо, що ВРЄХБ, як союз, не має божественного походження. Ідея його організації була замислена у кабінетах органів, які вели боротьбу з церквою, а її втілення в життя розпочалося ще в таборах військового часу” [8, с. 11].

Після звільнення радянською владою окупованих територій усі випадки так званої співпраці з нацистами, зокрема у питанні повернення їм молитовних будинків, будуть використані радянськими спецслужбами, у пропагандистських кампаніях влаштованих проти “сектантів, як посібників фашистів”, і навіть ті віруючі, які безпосередньо не брали участь у так званій співпраці зазнають жорстких переслідувань: розпочнуться масові арешти серед віруючих і їх мобілізація в Червону Армію. З цього приводу вдалою виглядає теза з праці Ю. Решетнікова: “Прийшли німці, дали свободу, прийшли наші, молитовні будинки закрили, братів заарештували”, – цю фразу можна часто почути від віруючих старшого покоління [4, с. 99].

Оскільки деякі віруючі дотримувалися послідовних пацифістських переконань, нерідкими були позбавлення їх волі або навіть розстріли за відмову служити в Червоній Армії. Багато віруючих, не відмовляючись служити в армії, заявляли про свої релігійні переконання і відмовлялися від зброї. Хоча зазвичай це закінчувалося спрямуванням їх до складу медчастин, частин зв'язку, служб тилу. Проте, як уже зазначалося, були й віруючі, які проходили службу безпосередньо в діючій армії, і бачили свій обов'язок у звільненні своєї Батьківщини від німецьких окупантів.

Остаточна перемога над нацистською Німеччиною породила у багатьох віруючих ЄХБ ейфорію і надію на переродження радянської влади, хоча б у питаннях свободи совісті та віросповідання. Але й тут прийшло розчарування, ось що згадує про цей період церковного життя відомий релігійний дисидент Г. Вінс: “Через кілька місяців після реєстрації влада викликали на бесіду керівних братів і зажадали припинити молитви за в'язнів, не згадувати про них у проповідях, а також припинити біблійні молодіжні зібрання. Представники від влади прямо сказали: - У в'язницях сидять вороги народу, вороги радянської влади! Хтось із братів боязко заперечив: - Але у в'язницях сидять і наші брати-віруючі! Вони не політичні, а сидять за віру в Бога, і ми повинні про них молитися! Тоді уповноважений з релігійних культів заявив: “За подібні антирадянські розмови про ваших братів-в'язнів ми маємо право сьогодні ж відібрати у вас молитовний будинок і реєстрацію! Брати замовкли, а уповноважений продовжував давати вказівки: припинити поїздки проповідників церкви по селах, не організовувати нових церков. Ви що, місіонерською діяльністю зайнялись? Нові церкви вирішили створювати?! Це заборонено! Перестаньте молодь залучати в ваші ряди! Молодь – наша, радянська!” Незабаром через рік в церкві була заборонена християнська робота серед молоді, включаючи і розбір Біблії, майже припинилися поїздки проповідників по селах” [5, с. 139-140]. Це спонукало багатьох вірних ЄХБ у післявоєнний період працювати в підпіллі та продовжувати свою релігійну діяльність нелегально.

Проте населення УРСР, як і віруючі-протестанти, незважаючи на тяжкі умови життя, руїну, яку залишила їм Друга світова війна, не втрачали надію на краще життя. Громадяни тоталітарного режиму вважали, що гірше, ніж війни уже не може нічого бути, що всі тяжкі випробування позаду. Але, вони гірко помилялися, адже гіршим, ніж війна міг бути лише голод. Якщо під час війни є надія на виживання, то під час голоду ця надія повністю зникає, людина поступово втрачаючи надію на життя, втрачає і свою людську подобу, перетворюється на тварину з жагою до самовиживання. Дуже правдиво щодо визначення лексеми “голод”, написано в книзі Тімоті Снайдера, який у свою чергу цитував відомого англійського журналіста Малкома Магеріджа, який анонімно друкувався в “Манчестер Гардіан”, і один з небагатьох публікував правду про сталінський голодомор 1932-1933 рр. Зокрема, він “писав, що голод – одне із самих страхітливих злочинів в історії, настільки жакливе, що люди в майбутньому будуть важко вірити, що він в дійсності мав місце” [11, с. 87].

На переконання відомого дослідника злочинів тоталітарної доби С. Кульчицького “першопричина голоду 1946-1947 рр. – посуха, що охопила у 1946 р. майже всі зерновиробні райони півдня та сходу України й немилосердні хлібозаготівлі. Незважаючи на повідомлення М.С.Хрущова про те, що посуха знизила врожайність хлібів наполовину проти первісних оцінок, Сталін не побажав скоригувати хлібозаготівельний план. На початок жовтня 1947 р. план був виконаний на 101,3%, але колгоспи і колгоспники залишилися без хліба. Українське зерно відвантажувалося у ряд країн Східної та Західної Європи, а селяни в Україні гинули голодною смертю [12, с.14].

Тому 1946-1947 рр. для всіх українців стали черговим тяжким випробуванням, у який також важко було повірити, тому що пов'язаний був черговим голодомором влаштованим Й. Сталіним для вирішення своїх політичних цілей. На нашу думку, цього разу смерті українських громадян були платою за прагнення Й. Сталіна панувати у всьому світі. Як відомо, саме у цей час вождю соціалістичного табору потрібна була надпотужна зброя, за допомогою якої він хотів контролювати спочатку Європу, а потім і увесь світ. А для цього потрібні були величезні кошти, які Сталін хотів отримати, як і на початку 1930-х рр. знову ж таки за

рахунок життя і рабської праці селян-колгоспників, і це йому врешті вдалося. У серпні 1949 р. Сталін зумів ліквідувати атомну монополію США, провівши успішне випробування своєї атомної бомби [13, с. 312-313]. Отже, отримавши ядерну зброю, СРСР став світовим лідером нарівні зі США.

Проте для Сталіна, який всі свої злочини проти людяності виправдовував за допомогою ідеологічної пропаганди та "інтерпретував будь-яку проблему в Радянському Союзі як приклад ворожих підступів, а ворожі підступи можна було розглядати як доказ прогресу" [11, с. 67]. Тому черговий післявоєнний голодомор, який був поширений лише в тих регіонах, у яких функціонувала колгоспна система, або ж не визнавався взагалі або ж інтерпретувався засобами тоталітарної пропаганди, як природна стихія, викликана засухою, а не непомірними хлібозаготівлями.

Від третього за рахунком голодом влаштованим радянським режимом за чверть столітнє владарювання в Україні потерпало і багато віруючих ЄХБ, кількість яких за роки Другої світової війни тільки зростала. За спогадами свідка тих подій, Ніни Максимівни Яременко, 1909 року народження, яка проживала у той час у м. Яготин, Київської області, саме під час війни в 1942 році, вона як і багато її братів та сестер по вірі, прийняла водне хрещення і прилучилася до братства ЄХБ. Жінка разом з іншими віруючими братства як могла підтримувала воїнів Червоної Армії, приносячи на залізничний вокзал їжу та воду для солдат, які у вагонах прямували на фронт. Втративши чоловіка на фронті та залишившись з двома дітьми на руках, Людою 1938 р.н. та Надею 1942 р.н. Ніна Максимівна, як і багато віруючих ЄХБ з радістю зустріла в 1945 році звістку про перемогу Червоної Армії над нацистською Німеччиною, вірячи, що їхнє з дітьми життя покращиться. Натомість, їхні випробування тільки розпочалися, адже у 1946 р. під час хлібозаготівельних кампаній очолюваних М. Хрущовим зерносховища колгоспів залишилися пустими. Ця ситуація відбилася не тільки на мешканцях сіл, але й районних центрів, де також не вистачало хліба для задоволення перших потреб у їжі. Щоби якимось задовольнити їжею своїх двох дівчаток, жінка сама не доїдала, але кожного дня ходила на роботу. Якщо під час війни, біжучи на роботу вона змушена була перестрибувати через вирви від мін та їх оминати, то тепер оминала розпухлі тіла мертвих людей [14].

Як згадує Ніна Максимівна, на все життя їй запам'ятався випадок, як стався по дорозі на роботу. Одного дня, прямуючи на роботу через місток, побачила чоловіка, який з жадібністю їв кусень хліба з малясом (авт. густа брунатна рідина, що залишається після переробки цукрових буряків на цукор; використовується як корм для худоби), але коли поверталася додому, то чоловік уже був у напівлежачому положенні мертвий. Уже через деякий час, у Ніни Максимівни, яка систематично недоїдала опухли від голоду ноги. Шукаючи порятунку для себе і своїх дітей вона разом із сестрою по вірі на ім'я Дуня, яка проживала в селі Ничипорівка, вирішили виїхати з голодного міста та пішли на залізничний вокзал. На вокзалі зустріли немолодого уже чоловіка, який представився Володимиром та сказав, що він також віруючий баптистської громади, і приїхав із Західної України, щоби допомогти голодуючим виїхати з міста та влаштуватися на роботу. Хоча і страшно було їхати у світ з незнайомцем, адже по місту ширилися чутки, що людей вербують для того, щоби потім їх забити як худобу, а з м'яса готувати пиріжки та продавати на залізничних станціях. Проте, у жінок не було вибору, оскільки всі були знесилені від недоїдання, то погодилися на пропозицію. З великими зусиллями їм вдалося сісти на найближчий поїзд, який рухався на захід і покинути рідне місто. На станції Луцьк Володимир відвів їх до знайомого міліціонера та розпрощався [14].

Після приїзду на Рівненщину ситуація для них змінилася на краще. Добрі люди їх спрямували в село Малево, де була велика громада ЄХБ. Зупинилися вони у віруючих діда Андрона та баби Каті. Крім нас, згадує Ніна Максимівна, при громаді жили три сироти: Надя, Броня і Зося. Моїми обов'язками було готувати їжу та дивитися за старою бабцею, яка уже не вставала з ліжка. Коли я потрапила в Рівненську область, особисто мене, вразило те, що на відміну від тієї пропаганди, яка нам розповідала, що в Західній Україні живуть погано, там одні жорстокі бандерівці, які вбивають усіх від малого до великого, насправді, на відміну від радянізованих областей, люди жили дуже заможно, та вражали своєю добротою та милосердям. Адже, крім основних обов'язків, я мала ще два рази на неділю пекти хліб, який віруючі роздавали всім нужденним та голодним, які тікаючи зі Східної України шукали в селі хоч якийсь прихисток та роботу. Невдовзі я дізналася, що від голоду помер мій тато, який проживав в Житомирській області (с. Садове). Загалом, пробула я з дітьми в Малево два роки, і в 1949 році, коли дізналася, що голод минув повернулася до рідного міста [14]. Загалом, за даними вчених "від штучного рукотворного голоду за неповними даними загинуло в Україні понад 1 млн людей" серед яких було багато вірних ЄХБ [15].

Отже, приклад з життя вірної громади ЄХБ Н.М. Яременко засвідчив, що живучи в умовах тоталітарної держави, життя її громадян постійно знаходилося на межі: війни, голодомору, терору, брехні, що і стали супутними її ознаками. Тому для багатьох громадян УРСР єдиною надією на порятунок стала Віра в Бога, яка дозволила не лише вистояти та вижити у часи лихоліття, але й морально самовдосконалитися. Велику роль у порятунку, підтримці тисячів громадян УРСР відіграли і віруючі ЄХБ окремих західних областей, які слідували заповідям Біблії: були милосердними до зневірених, давали притулок для нужденних, ділилися хлібом з голодними.

Таким чином, проведене дослідження дало змогу зробити низку узагальнень: по-перше, негаразди воєнного лихоліття сприяли пробудженню і відновленню в людей релігійних почуттів та Віри в Бога. Першими це намагалися використати на свою користь нацисти, які лояльно ставилися до відновлення релігійного життя на окупованих ними територіях. Потім на це звернули увагу і комуністи, зрозумівши, що необхідно мобілізувати всі сили, засоби (у тому числі і духовно-релігійні) задля перемоги в кровопролитній війні; по-друге, з метою створення централізованої організації (ВРЕХБ) під повним контролем спецслужб, співробітники ідеологічних і каральних органів розпочали свої поїздки по таборам де перебували репресовані служителі євангельські християни і баптисти щоби спонукати їх на об'єднання за умови

співробітництва з каральними органами комуністичного режиму, що їм врешті вдалося; по-третє, з відновленнями радянської влади на окупованих територіях становище віруючих різко погіршилося. Практично все керівництво Всеукраїнського об'єднання було заарештовано. Арештам підлягали і рядові члени євангельсько-баптистських громад; по-четверте, найжахливішим випробуванням для громадян УРСР став черговий голодомор 1946-1947 рр. влаштований Сталіним з метою вирішення політичних завдань на міжнародній арені, від якого потерпало і багато віруючих ЄХБ; по-п'яте, зрештою віруючим як і іншим громадянам України стало зрозуміло, що перемога СРСР у війні не принесла бажаної свободи, і тому найстійкіші вірні ЄХБ готувалися до нового протистояння з комуністсько-більшовицькою ідеологією. Щоби відстояти головні постулати своєї Віри багато вірних ЄХБ перейшло на напівлегальне становище.

Джерела та література

1. Оцінка демографічних втрат України у період Другої світової війни // Українська Друга світова: Матеріали міжнародної наукової конференції до 70-ї річниці перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (5 травня 2015 р., м. Київ) / Упорядник Яременко В.М. – Київ: К.І.С., 2015. – С. 203-207.
2. Веденєєв Д. Органи державної безпеки СРСР і релігійні об'єднання в Україні під час Великої вітчизняної війни [Електронний ресурс] / Д. Веденєєв <http://www.memory.gov.ua:8080/data/upload/publication/main/ua/804/17.doc>. – с. 5-6. – Заголовок з екрану.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.1, оп.37, том 1, спр.02/9, арк.2.
4. Решетников Ю. Обзор истории евангельско-баптистского братства в Украине / Ю. Решетников, С. Санников. – Оп.: Одесса, Богомыслие, 2000. – 348 с.
5. Винс Г. Тропою верности / Г. Винс. – 2 изд., перераб и доп. – СПб.: Библия для всех, 1997. – 308 с.
6. Христианин и родина. – М., 1941. – 10 с.
7. Руденко А. Евангельские христиане-баптисты и перестройка СРСР / А. Руденко // На пути к свободе совести. – М., 1989. – С. 340-360.
8. 20 лет по пути возрождения. Слово на юбилей председателя Совета Церквей ЕХБ Г.К. Крючкова // По пути возрождения. – М., 1989. – С. 10-11.
9. Вселенская нива. СССР. Баптисты в начале их второго столетия // The World. –1967. – С. 95-96.
10. Центральний державний архів вищих органів влади України, ф.4648, оп.2, спр.34, арк.5.
11. Снайдер Т. Кровавые земли: Европа между Гитлером и Сталиным / Т. Снайдер; [пер. с англ Л. Зурнаджи]. – К.: Дуліби, 2015. – 584 с.
12. Кульчицкий С. Схожість і відмінність радянських голодів 20-х, 30-х і 40-х років // Веселова О.М., Марочко В.І., Мовчан О.М. Голодомори в Україні 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947: Злочини проти народу. – Київ – Нью-Йорк: Вид-во М.П.Коць, 2000. – С.7-14.
13. Ткачук П. Ядерна зброя як фактор повоєнної міжнародної політики [Електронний ресурс] / П. Ткачук <http://www.asv.gov.ua/content/nauka/editions/18/2012-18/307-317.pdf> – с. 312-313. – Заголовок з екрану.
14. Записано 10 квітня 1991 р. від Яременко Н.М. 1909-1993 р.н., яка мешкала в м. Яготин Київської області.
15. Масовий голод в Україні (1946–1947) [Електронний ресурс] [https://uk.wikipedia.org/wiki/Масовий_голод_в_Україні_\(1946–1947\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Масовий_голод_в_Україні_(1946–1947)) – Заголовок з екрану.

Vysoven O. I. Double standards of totalitarian regimes in the religious sphere (late 1930-1940)

The article traced the dynamics of changes in religious policy of the totalitarian regimes concerning believers and communities of Evangelical Christians Baptists during World War II and the postwar period. The attention that the cosmopolitan policy of Adolf Hitler and Joseph Stalin on JH and B have a double standard, since both totalitarian leader of the Protestant community tried to solve their strategic objectives

Key words: totalitarian regimes, Evangelical Christians-Baptists, Stalin, Hitler, the Second World War, the famine of 1946-1947.

Высовень О. И. Двойные стандарты тоталитарных режимов в религиозной сфере (кон. 1930-х – 40-е гг.)

В статье прослежена динамика изменений религиозной политики тоталитарных режимов по отношению к верующим общин евангельских христиан и баптистов в период Второй мировой войны и послевоенное время. Акцентировано внимание на том, что веротерпимая политика А. Гитлера и Сталина в отношении ЕХ и Б имела двойные стандарты, поскольку оба тоталитарных лидера пытались использовать протестантские общины для решения своих стратегических целей.

Ключевые слова: тоталитарные режимы, евангельские христиане-баптисты, Сталин, Гитлер, Вторая мировая война, голод 1946-1947 гг.